

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора політичних наук, професора Третяка Олексія Анатолійовича
на дисертацію Комарової Тетяни Геннадіївни
«Трансформації влади в інформаційну епоху»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки

Суперечливі політичні трансформації інформаційної епохи актуалізували проблему наукових розвідок щодо феномену влади та стали викликом домінуючим теоріям демократизації, спонукають до багатовимірної ревізії їхніх основних постулатів та теоретичних підвалин. Підйом популізму, прояви «пасток» репрезентативної демократії, загрози розгортання реверсивної хвилі зворотної де-демократизації, поширення практик електорального авторитаризму привертають особливу увагу до тематичного фокуса дисертаційного дослідження Тетяни Комарової – розкриття базових складових трансформацій влади в інформаційну епоху та застосування їх щодо системної розробки концептуальних аспектів моделі політико-владної адаптації в Україні відповідно до умов сучасних викликів – та роблять це дослідження вельми актуальним.

Реалізоване дисертаційне дослідження набуває особливої ваги також у контексті сучасних викликів української політичної системи, які структурно відбивають дилеми специфіки політичного розвитку в інформаційну епоху та, навіть, свідчать про підвищення «ціни» неспроможності давати швидкі та адекватні відповіді на них. Формування нової суспільної якості в інформаційну епоху під впливом ІКТ (інформаційно - комунікативних технологій) має амбівалентний характер: з одного боку, спостерігається підвищення ступеня комфортності, «споживацької зручності» життя, відкриваються нові можливості щодо раціоналізації побудови політичного простору, з іншого, все більш наявними стають негативні прояви пов'язані із диспропорціями між швидким розвитком технологій та достатньо повільним рухом ціннісних настанов, аксіологічних смислів діяльності людини. Це виявляється не лише у поширенні практик «неліберальних демократій», коливаннях політичних технологій управління між елементами авторитаризму та демократії, а й у віртуалізації політичних процесів, зростанні можливостей маніпулятивного впливу, підйомі антисистемних політичних проєктів на тлі популізму та персоніфікованого лідерства. Глобальна криза демократії, актуалізація постдемократичного тренду політичного розвитку загострюють необхідність наукових розвідок щодо аналізу новітніх тенденцій у політико-владній сфері та пошуку ефективних методів політичного інжинірингу задля відновлення та

збереження іманентної людиновимірної сутності демократії. Здійснене Т. Комаровою комплексне дослідження викликів інформаційного етапу розвитку людства через аналіз влади як системо-організуючого стрижня суспільних трансформацій із акцентуванням уваги на особливостях вектору політичної адаптації може бути вельми актуальним для України, особливо для вибору оптимальної стратегії та тактики політичних реформ та комплексної модернізації країни у контексті європейського вибору.

Дисертаційну роботу виконано в межах науково-дослідницької теми кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Реформування політичної системи України у глобальній та порівняльній перспективі» (№ 0119U102298) (с.43).

Формулювання предмета та об'єкта дослідження, визначення мети та завдань відповідають паспорту наукової спеціальності. Новизна дисертаційної роботи полягає перш за все у тому, що представлена дисертація є першим в Україні є першим комплексним дослідженням базових складових трансформацій влади в інформаційну епоху із застосуванням їх щодо системної розробки концептуальних аспектів моделі політико-владної адаптації в Україні відповідно до умов сучасних викликів. Особливу увагу привертає запропонована авторська концептуальна модель аналізу політико-владних складових в інформаційну епоху, зміст якої полягає у вирішенні дилеми між технологічними та аксіологічними складовими діяльності людини через людино-вимірний підхід у векторі політичної адаптації як ефективної якості суспільної взаємодії (с. 43). На цій основі вдало сформульовані принципи аналізу стану політико-владної сфери в умовах трансформацій на інформаційному етапі розвитку: по-перше, те, що влада в інформаційну епоху пріоритетно пов'язується зі здатністю створювати нові культурні коди, що згодом використовуються для конструювання нової, часто віртуальної, політичної реальності, по-друге, на новому етапі влада залежить від когнитивно-комунікативних аксіологічних смислів та практик, які не лише йдуть за владою, а й самі формують її нові конфігурації, по третє, методологічний інструментарій комунікативного вимірювання влади дозволяє досліджувати трансформації влади в інформаційну епоху через багатофакторний підхід тому, що комунікативне поле суспільної взаємодії є аналітичним підґрунтям для одночасного виявлення структурно-функціональних, соціокультурних, аксіологічних, когнітивних особливостей експлікації влади (с. 44).

Цікавим є й запропоноване автором обґрунтування основної дилеми інформаційної епохи у контексті владних трансформацій – суперечливої взаємодії технології та аксіології діяльності. Авторка виявляє, через розроблену

нею типологію моделей політичної адаптації, аргументи стосовно того, що технології можуть бути новими, як і форми діяльності у політико-владній сфері, а ціннісні пріоритети, смисли діяльності не лише не змінними, а, навіть, такими, що регресують, як відповідь на неспроможність політико-владних систем давати адекватні відповіді на виклики інформаційної епохи (с. 48). Доречним для досягнення мети дисертаційного дослідження виявляється запропоноване авторське уточнення, як працюють аксіологічні смисли політичної розваги, карнавалізації політичного простору: через утворення утопічного світу (впровадження глем-ідеалів), спрощення інтерпретації політичної реальності, перформанс-практики політиків та урядовців (за яких діалогу із владою не відбувається), новачі в інформаційному просторі щодо подання матеріалу, розрізнені фрагменти інформації якого, лише дезорієнтують, підсилюють елемент гри, навіюють ілюзію можливостей конструювання власних аксіологічних конструкцій (с. 44).

Важливим доробком автора є аналіз розуміння механізмів влади, її соціополітичних конфігурацій та форм, що впливають на формування добору та впровадження суспільно значущих смислів на сучасному етапі. На основі концептуальної моделі дуальності «hard power» – «soft power» авторка уточнює як відбувається процес трансформацій влади, за умов яких вона від нормативної регуляції, коли домінує норма, якій необхідно підкорятися, йде до спокуси, як традиційні вертикальні ієрархічні структури у політичній сфері змінюються на змішані, або горизонтальні моделі взаємодії. Авторка робить важливий у цьому контексті висновок, що за таких умов відносини та стратегічна гра на замовлення, персоніфіковане лідерство мають пріоритетне значення, як і кон'юнктура унікальність кожної конфігурації цієї взаємодії, тобто у структурі влади домінує мережева геометрія (с. 46). Викликає схвалення авторський доробок щодо трактування функціональних та якісних складових сучасного розуміння трансформацій влади у векторі політичної адаптації як найважливішого аспекту у визначенні цілей демократичних перетворень та завдань інформаційного етапу розвитку. Особливу увагу привертає визначення авторки стосовно того, що влада як можливість вимагати відповідної поведінки міститься у мережах інформаційного обміну й маніпуляціях символами, які співвідносять сакральних акторів, інститути і культурні рухи за допомогою інтелектуальних підсилювачів, а логіка мережевої геометрії влади витискає значення сталих масових об'єднань, ідеологічну мобілізацію та партійний контроль (с. 47).

Окремою сильною стороною представленої роботи є методологічна база дослідження, а саме інтегративна схема аналізу із використанням як політико-комунікативного контексту влади та відповідного інструментарію її

дослідження, так і багатовимірності методологічних підходів щодо аналізу інформаційного етапу розвитку людства та застосування евристичних можливостей як класичних (системний аналіз, структурно-функціональний метод, порівняльний аналіз, інституційний аналіз, історико-генетичний метод, критико-діалектичний підхід), так і альтернативних методологічних підходів політичної науки (неоінституціонального, соціетального, патологічного). Авторка, ретельно аналізуючи окремі структурні складові загальної архітектури своєї роботи, використовує різноманітний дослідницький арсенал, який забезпечує обґрунтованість зроблених у роботі узагальнень.

Структура дисертації Т. Комарової відповідає меті, завданням дослідження та виглядає доволі вдалою.

У першому розділі дисертації, присвяченому формулюванню концептуально-методологічних засад дослідження трансформацій влади в інформаційну епоху, авторка розкриває зміст трансформаційних трендів, які визначають політико-владну специфіку розвитку на сучасному етапі, крізь призму концепції інформаційного суспільства. Використання наукового доробку авторів, що досліджують інформаційний етап розвитку (Е. Тоффлер, М. Кастельс, У. Бек, З. Бауман, Т. Фридман, У. Еко) та концептуально осягають феномен влади (Н. Луман, М. Фуко, П. Бурдє, М. Вебер, Б. Рассел, А. Арон, Т. Адорно, Г. Лассуел, Т. Парсонс, М. Крозьє, Д. Ронг) дозволило авторці розширити наукове розуміння трансформацій влади за умов сучасності. Структура та зміст розділу спрямовані на те, щоб показати як трансформації влади діалектично пов'язані з парадигмальними зрушеннями усєї соціальної системи. Через аналіз влади у політико-комунікативному контексті, як системоорганізуючого стрижня суспільних трансформацій, авторка уточнює методологію аналізу інформаційної епохи, визначає різні підходи до розуміння цього етапу розвитку та еволюцію поглядів стосовно нього. Авторка обґрунтовує дуальну модель методології аналізу змін інформаційної епохи через визначення двох принципів напрямків: перший («лінійний») відшукує підтвердження парадигми прогресу, його неминучості; другий («полівекторний») – наголошує на необхідності критично-аналітичного підходу до розуміння інформаційної епохи, підкреслює поліваріантність змін (с. 129). Авторка доходить висновку, що значення саме другого напрямку посилилось на межі ХХІ століття із наростанням глобальних викликів, підкреслює, концептуальний зміст кожного вектору спрямований на структурування реальності у межах певної світоглядної парадигми, впровадження визначених політичних практик. Для першого напрямку пріоритетний інтерес становить питання про стан, умови, шляхи набуття заздалегідь визначеної суспільної якості, для другого, саме постійний пошук стану нестійкої рівноваги (адаптації)

під полівекторні вимоги, диверсифікація шляхів входження до інформаційної епохи є предметом наукового та науково-практичного інтересу. Авторка визначає, що ставлення до змін інформаційної епохи у політико-владній площині корелюється із мотиваційними настановами кожного з підходів: визнанням необхідності адаптації до них, сприйняттям можливостей людини, як пасивного користувача, або, на відміну від цього підходу, акцентуванням на якостях творців і розподілювачів нових технологій, що є суб'єктами суспільної взаємодії та перетворень (с.55). Для реалізації цього завдань першого розділу запропоновано авторську інтерпретацію сучасного визначення методологічних пріоритетів щодо дослідження трансформацій влади в інформаційну епоху. Автор доходить висновку, що дослідження трансформацій влади потребують акцентування на полівекторності, невизначеності, нестабільності стану політико-владної сфери на сучасному етапі розвитку.

Суперечливу взаємодію технології та аксіології діяльності автор обґрунтовує як стрижневу дилему інформаційної епохи. Це дозволило авторці дійти наступного висновку стосовно багатовимірності методологічних параметрів дослідження цієї дилеми, а саме: технології можуть бути новими, як і форми діяльності у політико-владній сфері, а ціннісні пріоритети, смисли діяльності не лише не змінними, а, навіть, такими, що регресують, як відповідь на неспроможність політико-владних систем давати адекватні відповіді на виклики інформаційної епохи; індивіди, завдяки новітнім технологіям, отримують можливості для визволення від будь-якого домінування, примусу, особливо у ментальній сфері, однак, з іншого боку, навпаки, зацікавлені сили набувають важелів маніпулювання свідомістю та штучного конструювання та інкорпорації аксіологічних смислів; спільноти та окремі індивіди отримують можливість підключатися до процесів прийняття національних і навіть міжнародних рішень, здобувати різноманітну інформацію у системі он-лайн, думки індивідів інтерналізуються у режимі реального часу, виникає новий рівень політичного діалогу, однак поряд із цим, недостатність системи інформаційної безпеки особистості, спілкування, неконтрольований потік анонімної і не завжди достовірної інформації загалом дезорієнтують особистість, стають на заваді формуванню раціональної політичної орієнтації; інформаційно-комунікативні технології утворюють єдиний простір для політичного спілкування, але невідповідність можливостей громадян безлічі технологічних пропозицій інформаційного простору виступає обмежувальним чинником для впровадження повною мірою партисипаторних принципів політичної культури (с.102).

Авторка на основі проведеного аналізу робить вдалий висновок про те, що стрижнева ідея демократії все сильніше витискається вимогою забезпечення

прав меншин через диференційоване ставлення до специфічних особливостей тих або інших соціальних груп, що призводить до того, що повага прав меншин може вступати у суперечність з фундаментальним принципом демократії, згідно з якими правила єдині для всіх громадян. Отже складаються умови, за яких процедурна демократія не перешкоджає впровадженню нового типу інформаційного панування. Аналізуючи діючу модель представницької демократії, авторка достатньо обґрунтовано визначає, що відбуваються наступні зміни: соціальне структурування, що передається партіями через вибори до органів влади, якісно змінюється зміст роботи інститутів представництва і ставлення до них громадян, соціально-економічне та ідейно-класове представництво витискається, поступово трансформується в персонально-емоційне, регіональне і соціально-політичне і поки що не винайдені інститути, відповідні цій новій реальності (с.126).

Другий розділ представленої роботи присвячений розробці типологічних моделей входження суспільства в інформаційну епоху у політико-владному контексті. Авторка вдало обирає вектор дослідження через систему факторів, що сприяють політичній адаптації, виділяє їх концептуальні складові. Це доцільно стає підґрунтям для аналізу стану та протиріч процесу трансформацій влади в інформаційну епоху. Розглядаючи глобальні тенденції та національні моделі політичного розвитку суспільства в інформаційну епоху, авторка визначає основні фактори глобального характеру, що впливають на трансформації влади, серед яких: інформаційно-комунікативні мережі - глобальна інформаційна інфраструктура, до якої приєднуються локальні (державні й недержавні) структури, поширення єдиного інформаційного простору без кордонів на весь світ; зростання прозорості національних кордонів та значення наднаціональних утворень та організацій; ізольовані раніше суспільства залучаються в орбіту створення єдиної соціальної суперсистеми; ключовими стають сфери виробництва знань і послуг, традиційна матеріально-грошова форма власності поступається інтелектуальній формі, відповідно вносяться корективи у розуміння капіталу - все більш впливовим стає так званий інтелектуальний капітал; інтелектуальні ресурси влади (інформаційно-комунікативні, когнитивні, аксіологічно-сміслові) мають якісно нові ознаки – невичерпаність, збереження при передаванні власності на них, наявність здібностей для володіння ними, що передбачають творчість, інтелектуальний потенціал, освіту; збільшення техніко-технологічного розмаїття у житті пересічних громадян будь-якого суспільства, за умов збереження і навіть посилення соціальної нерівності, супроводжується паралельно вдосконаленням технологічного озброєнням правлячої еліти для консервації такого стану речей.

Розробка демократичної моделі політичної адаптації дозволяє авторці зробити важливий висновок про те, що будь-які надзвичайні можливості, особливо технологічного змісту потребують адекватної відповіді у зростанні почуття відповідальності та формуванні механізмів стримування й контролю як нормативного, так і соціокультурного плану. Серед складових, які свідчать про дисфункції, що загрожують демократичній моделі політичної адаптації, авторка цілковито слушно виділяє: по-перше, розпорошення поняття демократії, по-друге, довільне використання демократичного концепту без наявної відповідності якісному змісту феномена, по-третє, застосування демократичного концепту для реалізації цілей, які є прямим запереченням його джерельної ціннісної основи, по-четверте, сучасна представницька демократія соціально нерівних людей трактує як рівних за статусом «власників виборчого голосу», по-п'яте, «розпорошення» відповідального громадянина на користь споживачу, у тому числі розваг та карнавалу (с.201). Викликає інтерес авторський науковий доробок відносно характеристик та викликів тоталітарної і конфліктної моделей політичної адаптації, що дозволило розширити наукове розуміння трансформацій влади в інформаційну епоху.

Проблематика третього розділу роботи пов'язана зі здійсненням аналізу факторів та умов нової якості життя людини в інформаційну епоху у контексті трансформацій влади. Відповідно до авторської архітектури роботи систематизовано основні аксіологічні смисли, які є важливими у політико-владному контексті трансформацій інформаційної епохи. Слід підтримати авторську інтерпретацію умов реалізації аксіологічного смислу свободи в інформаційну епоху: ідоли «ринку» або «площі» [Ф. Бекон], підсилені можливостями інформаційної епохи, перетворили поняття свободи здебільшого на торгівельний бренд, завдяки якому можливо спокушати, чарувати та заохочувати до наслідування тим, хто нібито споживає продукт цього бренду, при наявній віртуалізації практичних втілень свободи; «монетаризація» поняття свобода, коли за ціннісними межами залишається поняття «Вітчизна», «суспільний обов'язок» і «суспільне благо», а прибуткова ефективність життєдіяльності поглинає соціальну чуттєвість і ціннісні складові ідентичності; формалізація, стандартизація, безособистісність, інструментальність, перевага кількісних параметрів у вимірюваннях свободи є ознакою домінування технології над аксіологією діяльності; ірраціональність, чутливість, віртуалізація об'єктів життя як елемент гри працюють на навіювання, яке є засобом комунікації з масами та людиною-масою, на відміну від людини-індивіда, яку необхідно переконувати – отже, виникає підґрунтя для нівелювання досягнень нової епохи у напрямку індивідуальної свободи (с. 29 автореферату). Авторка пропонує визначення наступних стратегій досягнення

політичної адаптації: пріоритет індивідуалізації за рахунок позитивної свободи та будь-якого спільного групового; стратегія поновлення диктату загального над будь-яким приватним; стратегія гармонізації індивідуального і колективного на засадах принципу соціального мутуалізму (с.288). Проведений аналіз дозволяє авторці зробити висновок про те, що в умовах зростання мережевої якості суспільної взаємодії зростає значення креативної спільноти, яку визначає інтелегентська функція, а творення цієї групи можливо на підґрунті соціального мутуалізму, із врахуванням девертикалізації, децентралізації та поліваріантності, наявності інформаційного суспільства «безлічі безлічей» (Ф. Бродель) (с. 30 автореферату).

Авторка наголошує, що виникнення понять «електронна демократія» та «електронний уряд» свідчать про появу нових форм політичної взаємодії та відкривають можливості переходу від принципу представництва до принципу партисипаторності, від епізодичної політичної участі на час виборчих кампаній – до залучення всіх громадян до рішень актуальних державних проблем шляхом електронних голосувань, петицій, інтернет-конференцій, інтерактивних форумів тощо (с.285). В цілому вірно авторка визначає виклики у сфері політичної участі, коли зростає тенденція активації ситуативної мотивації, акцент переміщується з виборчих процедур на більш активні і навіть екстремальні форми (петиції, демонстрації, бойкоти, несанкціоновані страйки, зайняття (захоплення) адміністративних будов і блокування транспортних шляхів тощо) залежно від характеру й змісту політичної проблеми.

У четвертому розділі дослідження проаналізовано українську модель політичної адаптації, визначена специфіка коливань між демократичними і недемократичними механізмами влади. Особливу увагу привертають авторська аналітична інтерпретація практики політико-владних трансформацій в Україні, розкриття дисфункцій у цій сфері та їхній вплив на можливості створення умов для стабілізації, визначення факторів, що сприятимуть добору аксіологічних смислів у напрямку формування спільного соціокультурного поля в українському суспільстві як запоруці успішної відповіді на виклики інформаційної епохи. Авторська концептуальна логіка побудована від надання загальних характеристик необхідної якості політичної адаптації, визначення принципових етапів еволюції розуміння стабільності стосовно політико-владної сфери в Україні, до визначення складових ефективного політичного інжинірингу задля адаптації відносно викликів інформаційної епохи. Для розробки питання стабільності в інформаційну епоху принципове значення має оцінка аксіологічних смислів та шляхів їх формування: моральних норм, стереотипів поведінки, традицій. Авторкою вірно визначається, що оцінка аксіологічних смислів та шляхів їх формування має принципове значення

стосовно української моделі політичної адаптації. Авторська позиція є у тому, що пріоритетний параметр демократичних трансформацій, який повинен актуалізуватися у політичній свідомості українського народу: вільні та справедливі вибори – це ще не все у демократії, основним є те, що така система правил гри дозволяє громадянам досягати того, чого можна досягти лише об'єднавшись заради загального блага (с. 310). Політологічний аналіз, здійснений у дисертації показує, що перманентний стан нестабільності, викликаний відсутністю стійкого синтезу складників демократичного характеру та тих, що інкорпоровані до політичного розвитку від традиційних наративів. Наголошується на необхідності актуалізації демократичних складових та розробка інтегративної, власно української, унікальної моделі політичного інжинірингу. Концептуальний стрижень цієї моделі є у вирішенні на засадах агональності антагоністичної дилеми між демократією як соціальною моделлю буття, та ринковими механізмами капіталізму як економічної системи.

Авторкою запропоновано визначити ефективний інжиніринг, як єдність через багатоманітність, її спрямування на досягнення суспільного загального блага (с.311). Така інтерпретація враховує мережеву природу та соціальну плюральність інформаційного суспільства. Вірно визначено позиції, за якими навіть в кранах сталої демократії наявна необхідність підсилення уваги до складових ефективного політичного інжинірингу: висока ступінь легітимності урядування, політична участь, зацікавленість, небайдужість громадян, поєднання відповідальної влади та ефективних механізмів контролю з боку громадянського суспільства, вдосконалення внутрішньої індивідуальної свободи, досягнення організованості громадянської активності, поєднання свободи й відповідальності в особистості громадянина (с.323).

Представлене дисертаційне дослідження є цілком переконливим результатом самостійного наукового пошуку, оригінальним із точки зору отриманих результатів, актуальним щодо його практичної значущості та таким, що закладає теоретичні підвалини для нового напрямку політологічних досліджень, змістовний стрижень якого у пошуку відповідей на виклики, що характеризуються високою динамікою, політико-владній сфері в інформаційну епоху. Основні положення роботи пройшли якісну наукову та практичну апробацію й відбиті у публікаціях автора.

Наукова та практична значущість результатів роботи Т. Комарової підтверджується можливістю їх використання в подальших політико-владного розвитку в інформаційну епоху. Матеріали й висновки дисертації вже використовуються у викладанні навчальних курсів для студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та можуть слугувати для

подальших напрацювань у цій сфері задля викладання проблематики теорії політичної науки, порівняльної політології, кратології, глобальних студій та світової політики. Низку положень і висновків дисертації можуть використати вітчизняні політики, науковці, аби краще зрозуміти сутність політичних процесів, що відбивають специфіку трансформацій влади в інформаційну, для стратегічного прогнозування динаміки політичного розвитку та розробки ефективного політичного інжинірингу в українському контексті, що поєднує глобальні тенденції та національну специфіку.

Основні положення дисертації викладені в авторефераті. За результатами дисертаційного дослідження авторкою опубліковано 49 наукових праць, серед яких: 1 – одноосібна монографія; 26 – публікацій у наукових фахових виданнях України, 3 з яких представлені у міжнародних наукометричних базах даних; 4 – наукові праці в зарубіжних спеціалізованих виданнях (з них 2 статті – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних); 10 – публікації апробаційного характеру; 8 – наукових праць, які додатково відображають наукові результати дисертації (загальний обсяг 36,5 д.а.). В опублікованих працях висвітлені основні наукові положення дисертації, що становлять наукову новизну і винесені на захист. Всі результати дослідження, викладені у дисертації, отримано автором особисто.

Оформлення дисертації й автореферату здійснено з дотриманням відповідних вимог до такого роду робіт. Аналіз змісту автореферату та дисертації підтверджує ідентичність структури, логіки викладання матеріалу, відповідність основних положень та висновків за розділами. Зміст автореферату повністю відбиває основні положення, висновки та узагальнення, що містить дисертаційне дослідження.

Не ставлячи під сумнів наукову та практичну важливість основних положень дисертаційного дослідження, водночас не буде зайвим звернути увагу автора на певні зауваження.

По-перше, у авторефераті та дисертації правильно вказується на необхідність оновлення методології дослідження трансформацій влади в інформаційну епоху, факторів та складових політичної адаптації, обґрунтовується авторський пріоритет дослідження влади у політико-комунікативному контексті. У той же час, на сторінці 3 автореферату авторка обмежує теоретико-методологічні засади дослідження лише аналізом його методів, виділяючи структурно-функціональний, порівняльний, інституційний, історико-генетичний, критико-діалектичний, цьому недостатньо повно характеризує сутність та роль основних принципів та підходів дослідження, що фактично являються технологією використання вищезазначених методів. Такі методи як прогностичний, нормативно-ціннісний, синергетичний, мережевого аналізу, які визначаються та застосовані авторкою у тексті дисертації не

знайшли відображення серед переліку методів дослідження. Слід було б визначити окремо принцип міждисциплінарності, який використовує авторка при комплексному дослідженні проблеми.

По-друге, у дисертації недостатньо чітко розкривається важливе методологічне та теоретичне питання про співвідношення понять «лібералізація» та «демократизація». У політичних та правових теоріях лібералізація розуміється як процес реалізації принципів та установок, як певний політичний курс, спрямований на відмову від усіх форм економічного, політичного та інтелектуального авторитаризму, виокремлення людської індивідуальності, її гідності, терпимості. Саме індивідуалізм лежить в основі права кожної людини на життя, свободу, приватну власність. Демократизація відрізняється інституціональними змінами в політичній системі, впровадженням демократичних процедур та правил гри, демократичних політичних цінностей. При розгляді співвідношення лібералізації та демократизації необхідно враховувати, що лібералізація віддає перевагу свободі перед рівністю, а демократизація навпаки – наголошує на принципі рівності. Тому демократизація – це не тільки свобода, але й соціальна рівність громадян.

По-третє, слід було б більш ретельно визначити складові каузальної моделі взаємозв'язку структурних і процедурних, екзогенних та ендогенних факторів у дослідженні моделей політичної адаптації. З тексту дисертації не зовсім зрозуміло, які фактори виступають причиною, а які є наслідком певного стану політико-владних трансформацій. Наприклад, у визначенні факторів «розпорошення» джерельної сутності демократії в інформаційну епоху, відкриття «вікна нових можливостей» для тоталітарних тенденцій у глобальному вимірі світового розвитку, означенні саме конфліктної природи третьої моделі політичної адаптації. Чи пояснюється це впливом інформаційно-комунікативних технологій, неефективною комбінацією політичних інститутів, неформальними політичними практиками, недоліками системи політичної репрезентації та механізмів прямої демократії, чи це наслідок глобальних економічних процесів, перебудови ринків праці та нерівномірності соціально-економічного розвитку? Автору слід було б доопрацювати загальну каузальну модель пояснення еволюції аксіологічного розуміння демократії в українському контексті.

По-четверте, потребує більш чіткої артикуляції роль неформальних інститутів у процесах трансформації влади в інформаційну епоху, особливо, коли аналізується українська модель політичної адаптації. Саме неформальні політичні відносини, патронаж, клієнтелізм, корумповані відносини між політикою та бізнесом значною мірою можуть пояснити дисфункції політико-владної сфери. Автор періодично згадує вплив «неформальної

інституціоналізації» на політичний процес в Україні, однак цей фактор у поясненнях авторки не виступає системним і вирішальним ані для пояснення гальмування формування демократичної моделі політичної адаптації, ані для прогностичного аналізу подальшого розвитку політико-владної сфери та перспектив набуття сталого соціокультурного синтезу, завершення «позитивної» консолідації демократії. Слід зазначити, що багато в чому, саме вплив неформальних інститутів може пояснити як незавершеність «позитивної» демократичної консолідації, так і сучасну кризу традиційної корумпованої «партійної» політики в Україні. Формальні актори політичної системи України (президент, уряд, прем'єр, силові структури, партійні коаліції у парламенті, регіональна влада) поряд із формальними повноваженнями мають значний неформальний вплив. Вони впливають на процеси у різних сферах суспільного життя через застосування «політичних машин», партійні мережі, патронажно-клієнтарні відносини, у які вплетений корумпований бізнес, олігархи. Нестабільність та дисфункціональність політичної системи, як і зростання «неліберальних» тенденцій у політичному процесі, можуть бути поясненими саме через вирішальну роль неформальних інститутів та патримоніальні практики в українських умовах.

Разом із цим, слід зазначити, що наведені зауваження не знижують новаторського внеску Т. Комарової у комплексне вивчення проблеми трансформацій влади в інформаційну епоху.

Дисертаційне дослідження Т. Комарової відповідає спеціальності 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. За науково-теоретичним рівнем, постановкою та розв'язанням сформульованих завдань, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю положень і висновків дисертація Т. Комарової «Трансформації влади в інформаційну епоху» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р.), а її авторка – Тетяна Комарова – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

Офіційний опонент – завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор

Олексій ТРЕТЯК

Вчений секретар Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Тетяна ХОДАНЕН

Відгуки надійшли 14.12.2020
Вчений секретар спеціалізованої ради Д 64.091.22
Целуйко В.О.